

Nova znanstvena politika »Upravljanje« z akademsko svobodo

Tomaz Sajovic

Ameriški filozof Richard Rorty je leta 1989 v svojem eseju *Humanistični intelektualec: Enajst tez (Filozofija in družbeno upanje, 1999)* zapisal: »Filozofi izobraževanja, dobronamerni odbori in vladne agencije poskušajo razumeti, opredeliti in upravljati humanistične vede. Poanta seveda je, da se humanistične vede morajo spreminjati tako hitro, da jih ni mogoče opredeliti niti ne upravljati. Vse, kar potrebujemo za to, je dobra stara akademska svoboda.« Norveški antropolog Thomas Hylland Eriksen pa je leta 2004 v besedilu *O temeljni neuporabnosti univerz* zatrdil: »Napaka politikov je v prepričanju, da je univerze mogoče rešiti tako, da postanejo čim bolj uporabne. Vendar pa so univerze lahko uporabne le, če so neuporabne. (...) Pomen univerz je v njihovi neuporabnosti, toda zdaj je čas, da poiščejo nove načine neuporabnosti.«

Tako Rorty kot Eriksen – oba krasi *mednarodna odličnost* (besedna zveza je mišljena popolnoma resno, seveda pa hkrati tudi namenoma ironizira ideološki pomen, ki ga tej besedni zvezi pripisujejo slovenske visokošolske in znanstvene politike) – sta v svojih izjavah slikovito opredelila, kaj je bistvo univerze (akademska svoboda ni *blago*) ter kaj (politika, trg) to bistvo ogroža oziroma uničuje.

Kaj je objektivna resnica?

Na čem temelji bistvo univerze, katerega neločljivi del je akademska svoboda? Univerza se seveda znanstveno ukvarja s spoznavanjem tako imenovane objektivne resnice pojavov v svetu. Toda kaj je objektivna resnica? Za našo smer razmišljanja je najprimernejše, če skušamo odgovor najti na primer pri čilskem biologu

Humbertu Maturani. Maturana je v svoji *Ontologiji opazovanja* (1988) izhajal iz prepričanja, da je spoznavanje biološki pojav ter da človek biva kot samozavedajoče se bitje le v jeziku in da svet lahko razlaga le z jezikom. Tako kot na svoj način Rorty je zavračal možnost resničnosti, ki bi bila neodvisna od opazovalca. Maturana je objektivnost dal v oklepaj. Ker ima vsak opazovalec neizogibno svoj pogled na resničnost oziroma svoje védenje o njej, po Maturani ni mogoče več govoriti o univerzumu (enem svetu), ampak o multiverzumih (več svetovih). To pa ima izredno pomembno posledico za humanejše bivanje človeka. V »univerzumu«, v *objektivnosti brez oklepajev*, kjer prevladuje prepričanje, da je resničnost ena sama in nekaj neodvisnega od ljudi, ima tisti, ki ima dostop do tako razumljene resničnosti, vedno prav, tisti, ki takega dostopa nimajo, pa nujno živijo v zmoti. Zato se morajo ljudje v »univerzumu« podrediti védenju, ki je absolutna, neprizivna resnica. V »multiverzumih«, v *objektivnosti v oklepaju*, kjer opazovalci s svojim opazovanjem ustvarjajo svoje resničnosti in svoje resnice, ki so med seboj enakovredne, ker so iz drugega verzuma oziroma sveta, ljudje lahko oblikujejo skupni svet le v medsebojnem razumevanju. Temelj sožitja ljudi v »multiverzumih« zahteva soglasje, to je skupno védenje. Maturana pa je v zaključku svojega besedila naredil še korak naprej. Na podlagi svoje na kratko predstavljene ontologije opazovanja, ki trdi, da so vse stvari v našem svetu spoznavne bitnosti, razlage opazovalca, je prišel do skrajno etičnega sklepa, da je v »multiverzumih« človek zato odgovoren preprosto za vse. Na tem mestu je nujno potrebno omeniti Rortyja in njegov zagovor solidarnosti med ljudmi (kar je zelo podobno Maturanovemu razmišljanju). V svojem eseju *Solidarnost ali objektivnost? (Izbrani spisi, 2002)* je zapisal: »Obstajata dva načina, s katerima poskušajo reflektivna človeška bitja z umestitvijo svojih življenj v širši okvir le-tem podeliti smisel. Prvi način je s pripovedo-

vanjem zgodbe o njihovem prispevku k skupnosti. (...) Drugi način je, ko se opisujejo, kakor da so v neposrednem odnosu z nečloveško stvarnostjo. Ta odnos je neposreden v tem smislu, da ne izhaja iz odnosa med takšno stvarnostjo in njihovo skupino ali nacijo ali njihovo zamišljeno združbo tovarišev. Rekel bom, da zgodbe prejšnje vrste ponazarjajo željo po solidarnosti in da zgodbe zadnje vrste ponazarjajo željo po objektivnosti. « Rorty je zanikujoč, da bi obstajalo nekaj takega kot resnica, ki bi se ujemala s stvarnostjo, zanikujoč torej objektivnost kot natančno predstavitev resničnosti, ki bi bila neodvisna od opazovalca, in zagovarjajoč *objektivnost kot intersubjektivnost* – lahko izbral le solidarnost, tako kot je Maturana, zagovarjajoč *objektivnost v oklepaju*, lahko izbral le soglasje med ljudmi. Do tako razumljene objektivnosti – z drugimi besedami, do trdnejših spoznanj o svetu – se zato lahko prebijemo le s svobodnim argumentiranim dialogom. Na univerzi se temu svobodnemu argumentiranemu dialogu reče akademska svoboda.

Javni zavodi, vodeni po zasebnih korporacijskih pravilih

Akademska svoboda, ki omogoča nova spoznanja – ta pa so skupna lastnina –, seveda zahteva tak institucionalni okvir, v katerem jo zaposleni lahko brez pritiskov uresničujejo in tudi vsi imajo besedo. Kakšen pa bi tak institucionalni okvir lahko bil? Pri tem nam lahko pomagajo spoznanja presenetljivo – in glede na razmišljanja snovalcev znanstvene in visokošolske politike v Sloveniji tudi ironično – lanske Nobelove nagrajenke za ekonomijo, ameriške ekonomistke Elinor Ostrom. O njih je v *Mladini* (16. oktobra lani) slovenski ekonomist Bogomir Kovač zapisal: »[Ostromova] raziskuje upravljanje (...) skupne lastnine ter razkriva pomembnost skupnih institucionalnih pravil, ki zagotavljajo ekonomsko učinkovitost in trajnostno ravnotežje zunaj običajnih tržnih transakcij in tržnega prava. Njena analiza je polna empiričnih spoznanj glede tradicionalnega kolektivnega obvladovanja naravnih virov, od učinkovitih namakalnih naprav kmetov v Nepalju do lokalnih ameriških ribičev na obalah Pacifika. Vsi ti primeri dokazujejo, da ljudje presenetljivo dobro in učinkovito gospodarijo s skupnim dobrim in da torej ne velja običajna predstava (...), da je za skupno lastnino najbolje, da jo privatiziramo, kot poudarja ideologija kapitalizma, ali pa podržavimo,

kot so trdili socialisti in komunisti. (...) Skupna lastnina, neposredno upravljanje uporabnikov in samoregulacija ekonomskega sistema dokazujejo, da nekakšno samoupravljanje in skupna pravila igre od znotraj navzven in od spodaj navzgor ni samo možna, temveč celo zelena družbena oblika. In da je hkrati tudi ekonomsko učinkovitejša, še posebno z vidika dolgoročnega trajnostnega razvoja.« O samoupravljanju pa naše politike nočejo nič slišati. Prav nasprotno. Trmasto vztrajajo pri rešitvah, ki so povzročile sedanjo gospodarsko krizo. V *Slovenski izhodni strategiji 2010–2013* piše, da bo v skladu s priporočili Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD), »da naj javni sektor tam, kjer je mogoče, uporablja pravno-organizacijske oblike zasebnega sektorja«, potrebno »opraviti analizo možnosti preoblikovanja javnih zavodov in javnih skladov v pravne oblike, kot jih določa Zakon o gospodarskih družbah«, država pa bi osebam zasebnega sektorja podeljevala koncesije za opravljanje negospodarskih javnih služb. Temu se v političnem jeziku pravi modernizacija javnega sektorja, njevo jedro pa bi bilo preoblikovanje javnih zavodov v tako imenovane samostojne javne zavode, ki bi bili vodeni po zasebnih korporacijskih pravilih, zaposleni pa ne bi bili več javni uslužbenci. Približno taka rešitev je zapisana v osnutku novega zakona o RTV, njene prav nič sramežljive sledove pa je mogoče najti tudi v *Izhodiščih za Nacionalni raziskovalni in inovacijski program (NRIP) 2011–2020*. (Mimogrede, tako grobega podrejanja znanosti gospodarstvu ni predvideval še noben nacionalni raziskovalni program. Kot da bi ga napisala kakšna gospodarska zbornica.) Podobno obliko je predvideval tudi predlog zakona o univerzi, ki ga je pripravila rektorska konferenca. Širša uveljavitev take pravne oblike bi zaposlene, ki ne bi bili več javni uslužbenci, na milost in nemilost podredila upravam in jih tako spravila v skrajno negotov položaj: peščica zaposlenih bi morda res imela višje plače, vsi preostali pa zaradi že tako pičlega financiranja kvečjemu nižje, da ne omenjam večjih možnosti za odpuščanje. Poleg tega bi se ves javni sektor – verjetno nepovratno – razdrobil v posamezne med seboj ločene dele. Preprosto povedano, taka institucionalna oblika bi dušila akademsko svobodo in je zato za večino zaposlenih na univerzah in raziskovalnih inštitutih skrajno škodljiva.

Škodljivost meril v humanistiki in družboslovju

Naslednje, kar uničuje akademsko svobodo, so paradoksnost – merila za tako imenovano znanstveno odličnost. Znanje, ki ga ustvarjajo univerze in raziskovalni inštituti, je skupna lastnina in kot taka namenjena v taki ali drugačni obliki vsem ljudem. Toda državna in univerzitetna »birokracija« se tega ne zavedata. Merila za znanstveno odličnost dajejo skoraj izključno prednost objavam v tujih znanstvenih revijah, ki izhajajo predvsem v angleškem jeziku. Te revije niso zagrele, da bi objavljale članke, ki so namenjeni znanstvenemu reševanju (tudi) naših, domačih problemov. Znanstveniki se morajo zato prilagajati »modnim« znanstvenim vsebinam. Dokazov za to je veliko. Mija Repovž je pred leti v *Delu* v članku *Ekonomisti in pripadnost ekonomskim šolam – Neoklasičniki, keynesijanci, eklektiki in javno deklarirani marksisti* zapisala, da članki, ki po svojih stališčih ne ustrezajo standardom neoklasične, neoliberalne ekonomije, za objavo v takih revijah nimajo velikih možnosti. Maja Breznik in Rastko Močnik pa v razpravi *Humanistika in družboslovje v primežu liberalne Evrope (Struktura fikcije/Humanistika in družboslovje na periferiji, Časopis za kritiko znanosti, 2008)* posebej opozarjata na škodljivost meril v humanistiki in družboslovju, saj »znanstvenice in znanstvenike v najbolj produktivnih letih silijo, da objavljajo v rutinskih, mainstream publikacijah, da obravnavajo rutinske, mainstream probleme ali modne tematike z modnimi žargoni. Teoretska produkcija in zlasti teoretski preboji se dogajajo na obrobjih, v neortodoksnih publikacijah in navadno v neinstitucionaliziranih delovnih skupinah.« Sklep je skrajno zaskrbljujoč: ideološko razumljena mednarodnost (ki nima prav veliko zveze z mednarodnostjo, ki ustvarja – metaforično rečeno – nova duhovna obzorja) v temelju izkoreninja raziskovalce iz svojih okolij in jih oropa vsakršnega bolj zavezujočega razmerja do svoje skupnosti. K temu prispevata neizogiben delež zanemarjanje objavljanja znanstvenih spoznanj v slovenskem jeziku in v primerjavi z znanstvenim delom zapostavljeno pedagoško delo (v širšem in ožjem pomenu) v univerzitetnih habilitacijskih merilih.

Brez znanstvene in družbene kritičnosti

Vse povedano nas neizbežno vodi k najbolj bistvenemu – skrajno problematičnemu položaju znanosti v sodobnem kapitalizmu. Pri nas in v Evropski uniji. O njem zelo prepričljivo in poglobljeno piše Maja Breznik in Rastko Močnik v že navedeni razpravi. Najprej zbode v oči, v kakšnih razmerah poteka znanstveno delo v vseh članicah Evropske unije, tudi v Sloveniji: »znanstveni delavci in delavke živijo v vse bolj negotovih in začasnih delovnih odnosih, hkrati pa se vse manj ukvarjajo z znanostjo in vse bolj z ideološkimi tehnikami«, »humanistični in družboslovni projekti« (mirno lahko dodamo, tudi naravoslovni in drugi) pa so »čedalje bolj kratkoročni, usmerjeni v aplikativnost in vse bolj pod nadzorom državnih, paradržavnih in drugih financerjev«.

Predvsem je treba poudariti, da znanstvene ustanove in zaposleni v njih zaradi pritiskov zunajznanstvenih praks in umevanj, ki jih narekujejo institucionalizirane znanstvene politike, ne morejo več ustrezno opravljati svoje temeljne vloge. Vse manj se ukvarjajo z znanostjo, vse bolj pa so vpeti v družbeno obnavljanje obstoječih razmerij gospodarstva, pri čemer je ključni dejavnik obstoječa ideologija gospodarstva (s tega stališča je izredno poučen tudi intervju z raziskovalcem mladine z univerze v Tübingenu Andreasom Waltherjem, nedavno objavljen v *Sobotni prilogi*). Znanosti so zdaj postale tako imenovane tehnoznanosti. Kaj to pomeni? Naj najprej navedem misel Michela Freitagaja iz knjige *Brodolom univerze (Le naufrage de l'Université)*: »Znanost se ne ukvarja več s spoznavanjem sveta, temveč z napovedovanjem učinkov, ki jih bodo v svetu povzročili naši praktično smotrni posegi.« Tehnoznanosti se ukvarjajo torej s problemi, ki niso plod znanstvenoteoretičnega preučevanja, ampak so jim jih od zunaj ideološko vsilile znanstvene politike (pri nas teme vsiljujejo na primer razpisi za znanstvene projekte). Tehnoznanstveno raziskovanje se mora izogibati teoretskemu razmišljanju, razmišljati pa mu tudi ni treba več o svojem lastnem početju. Znanost – izjeme seveda obstajajo – tako ne ustvarja več ničesar novega. Ustanove znanstvene politike so znanosti preprečile njeno znanstveno in družbeno kritičnost. Zna-

Stran / Page: 29

Doseg / Reach: 145000

Država / Country: SLOVENIA

Površina prispevka / Size: 1260 cm²

4 / 4

nost je postala nepolitična. In nečloveška. Znanstvenike pa so take znanstvene politike oropale poklicnega in človeškega dostojanstva in smisla. ■

Doc. dr. Tomaž Sajovic, pogodbeni visokošolski učitelj na Pedagoški fakulteti Ko-

per na Univerzi na Primorskem, predsednik Neodvisnega sindikata delavcev ljubljanske univerze (NSDLU), član odbora za obrambo znanstvenega in visokošolskega dela

Merila za znanstveno odličnost dajejo skoraj izključno prednost objavam v tujih znanstvenih revijah, ki izhajajo predvsem v angleškem jeziku. Te revije niso zagrete, da bi objavljale članke, ki so namenjeni znanstvenemu reševanju (tudi) naših, domačih problemov. Znanstveniki se morajo zato prilagajati »modnim« znanstvenim vsebinam.

